

ГУЦУЛЬСЬКІ ДІАЛЕКТИЗМИ В МОВІ РОМАНУ „НЕПРОСТІ” ТАРАСА ПРОХАСЬКА

У статті досліджено особливості вживання гуцульського діалекту в романі Тараса Прохаська „Непрості”. Проаналізовано семантику діалектних апелютивів, розглянуто своєрідний гуцульський ономастикон, визначено чинники, які зумовлюють уживання діалектизмів у тексті твору.

Ключові слова: діалектизм, гуцулізми, Тарас Прохасько.

Невід’ємною ознакою мовостилю багатьох західноукраїнських письменників (М. Шашкевича, В. Стефаника, Марка Черемшини, Леся Мартовича, І. Франка, Ю. Федьковича, С. Пушика, М. Влад, М. Матіос, В. Герасим’юка та ін.) є територіальні діалектизми. Уживання діалектної лексики в художніх творах як класичних, так і сучасних митців слова зумовлене, на наш погляд, передовсім тим, що вона є частиною мовної свідомості письменників. Закорінені в рідну говірку, вони видобувають з неї все нові скарби, збагачуючи ними своє художнє мовлення і літературну мову загалом.

У межах південно-західного наріччя одним із найцікавіших і найархаїчніших, на чому неодноразово наголошували мовознавці, є гуцульський говір. Він широко представлений у мові художньої літератури і закономірно привертає все більшу увагу лінгвостилістів. Дослідження особливостей уживання гуцулізмів у художньому мовленні – одна з актуальних проблем сучасного українського мовознавства. Більшість мовознавців розглядає гуцульські діалектизми у творчому доробку українських письменників ХІХ – початку ХХ століття (див., напр.: [5; 16]), коли використання діалектної лексики в період формування літературної мови було закономірним. Проте з’явилися вже й наукові праці, у яких досліджено гуцулізми в сучасних художніх текстах (напр.: [8]). Такий аналіз, як нам видається, є дуже цінним, оскільки дозволяє

простежити взаємодію діалектного та літературного мовлення на сучасному етапі розвитку української мови і з'ясувати, які мотиви тепер рухають письменником, коли той вдається до використання елементів рідної говірки в художньому тексті.

Ми розглядаємо гуцулізми в мовостилі Тараса Прохаська, діалектна лексика творів якого, наскільки нам відомо, ще не була предметом мовознавчого аналізу. Мета нашої розвідки – дослідити лексико-семантичні та функціонально-стилістичні особливості гуцульських діалектизмів у романі Тараса Прохаська „Непрості”. Окремі спроби дослідження цього роману вже були в українському літературознавстві, при цьому певну увагу звертали й на діалектну лексику (див., напр.: [1; 12, 77–92, 163–173]).

Наше зацікавлення творчістю цього майстра пера не випадкове. Т. Прохасько – відомий сучасний прозаїк. „Український Маркес”, „один із представників так званого „станиславського феномену” в сучасній українській літературі”, „біолог за освітою, Прохасько тонко відчуває і відтворює у своїй прозі поетику рідного галицького ландшафту, його дивну, трохи фантастичну атмосферу” [9, 4]. Письменника Т. Прохаська, який працював колись у карпатському лісництві, небезпідставно називають ще й „гірським філософом” [7].

Роман „Непрості”, надрукований 2002 р. івано-франківським видавництвом „Лілея-НВ”, нагороджено премією імені Івана Франка й оцінено як найкращу прозу в Україні 2003 р. [11]. Книгу Т. Прохаська „Непрості”, яку опубліковано 2009 р. російською мовою у видавництві „Ад Маргінем” і до якої увійшов однойменний роман та дві повісті [9], тижневик „Книжковий огляд” визнав найкращою перекладною книгою 2010 р. [14]. „Щоб так писати, – читаємо в одному з відгуків про роман, – потрібно не просто любити те місце, в якому проживаєш, потрібно глибоко розгалузитися коренями в землі, охопити якомога більше простору, змішатися з хімією і біологією, широко розкинувши при цьому крону в небесах” [13].

Російські критики вважають, що „Прохасько мовний віртуоз” [14]. Українська дослідниця Н. Ткачик зазначає, що мова є навіть одним із художніх образів роману: „Образ мови у творі постає особливою надтекстуальною

структурою, яка творить світ” [12, 163]. Це пов’язано з тим, що „Непрості” – „книга про письменника, про письменницьку працю”, „Себастьян [один із головних героїв твору – О. Ц.] – баїльник”. „Нам же виразно дали зрозуміти – баїльник (письменник, кажучи по-нашому) – один із НепрОстих, із безсмертних, один із володарів Слова, яке, як відомо, було спочатку” [13].

Сам Т. Прохасько в інтерв’ю „ВВС” назвав роман „Непрості” „альтернативною міфологією Карпат”. „Окрім того, – зазначає автор, – йдеться про силу слова. Використовуючи образ карпатських мольфарів, тих же „непростих”, „земних богів”, як це називається у карпатській міфології, я собі подумав про те, наскільки оповідь є важливою для життя не тільки кожної людини – бо як собі розкажеш про своє життя, так воно і буде, – а й про те, наскільки розповіджені сюжети є чимось таким, як нафта, війна, секс, ті речі, про які говорять, що вони є провідними, які ведуть цивілізацію, чи еволюцію” [3].

Однією з тем аналізованого твору є „чари й Карпати” [14]. „Магічний реалізм, у дусі якого написано роман Тараса Прохаська „Непрості”, огортає, „одивнює” (Олексій Лосєв) світ Карпат” [12, 163]. А які Карпати без гуцулів і гуцульської говірки?

Саму назву етнічної групи автор уживає рідко: *Його забрали якісь гуцули* [11] (тут і далі, подаючи цитату з роману, покликаємось на видання 2009 р. [10] й у квадратних дужках указуємо лише сторінку). Натомість упродовж цілого твору простежується замилювання неповторними звичаями і творчістю гуцулів, їх говіркою: *Її [Анну – О. Ц.] чарувала та гуцульська особливість – самому будувати хату далеко від інших. На чистому місці* [31]; *Спеціально для Анни Нанашка додала коралі із задубілого сиру і кілька ескізів Франциска, на яких було видно, як той намагався осягнути символіку сирних коників* [114]; *Саме ж місто Анна сказала обгородити прозорими зигзагуватими гуцульськими огорожами з довгих смерекових лат – воринням. Входилося до міста справжніми воротами-розлогами, розсуваючи заворотниці. Особливої потреби в цьому не було, але Анна хотіла оживити якнайбільше слів, необхідних тоді, коли такі огорожі є – тари, заворинє, гужва, бильця, кєчка, спиж* [32].

Краса Карпат, гуцульська ороніміка полонили героїв твору: *Топоніміка захопила його* [Себастьян – О. Ц.], *а не просто він захопився її нуртами. Плеска, Опреса, Темпа, Анеска, Підпула, Себастьян. Шеса, Шешул, Менчул, Білин, Думень, Петрос, Себастьян* [6]; *Анна переповіла – Плеску, Опресу, Темпу, Підпулу, Шесу, Шешул, Менчул, Білин, Думень, Петрос* [8]; *Свого першого літа Франц із Анною ходили на Кострич оглянути панораму Чорногори. День був сонячний і вони бачили весь хребет – Петрос, Говерлу, Брескул, Пожижевську, Данциш, Гомул, Туркул, Шпиці, Ребра, Томнатик, Бребенескул, Менчул, Смотрич, Стайки, трохи Свидовця – Близниці і Татувльську, далі – Братківську, Довбушанку, Явірник. Ззаду були Ротила, Біла Кобила і Лисина Космацька* [41]; *Якщо це дійсно так, то найімовірніший маршрут подорожі виглядав так: Дойче Мокра – Руська Мокра – Кьонінігсфельд – Свідова – Берліаска – Підпула – Тодіаска – Близниця (п'ять останніх – гори на Свидовці) – Кваси – Менчіл – Шешул – Ялівець* [134]; *Потому панцерник наїхав на міну, забуту італійцями, які будували тунель на Яблуницькому перевалі* [11].

Окрім часто вживаних назв гір, у тексті роману натрапляємо й на інші гуцульські орієнтири, зокрема назви населених пунктів і річок: *Непрості знайшли його в Рахові і запропонували саме цю роботу* [48]; *...у вільні дні Себастьян з Анною їздять на курорти у долині Прута – де багато чужих, де їх ніхто не знає – у Татарів, Дору, Делятин і Луги, Микуличин, Ямну...* [98]; *Він [Себастьян – О. Ц.] народився з іншого боку Карпат – на Боржаві – у 1893 році. Додому вертався через Чорне море і Констанцу, далі Роднянські гори, Гринява і Піп Іван. Пройшов Чорногору, пройшов під Говерлою і Петросом* [9]; *Беда збирав зі всього Ялівця фасолю, щоб відвезти її на базар У Косові* [30]; *На Йордан вони разом купалися у Мокрянці* [120].

Серед великого числа топонімів у романі є один, придуманий автором. Це *Ялівець* – назва міста, якого нема на карті і яке існує лише на сторінках роману „Непрості”. Т. Прохасько в одному з інтерв'ю розповідає про виникнення вигаданого ним міста: „...сама поява Ялівця була дуже органічною. Я собі

вирішив, що вони [герої твору – О. Ц.] будуть будувати місто так, як гуцули будують своє подвір'я, не необжитих горах. Далі я почав думати практичніше, більш по-господарськи, тому що місце, де розташований вигаданий Ялівець, я дуже добре знаю” [6]. Письменник добре знає описану гірську місцевість, де росте багато ялівцю, тому й назвав місто Ялівцем (ойконім виник шляхом онімізації загальної назви).

Та найбільшу увагу в романі, закономірно, привертає міфонім *Непрості*, винесений у заголовок твору. В однойменному розділі „*Непрості*” пояснюється значення цієї номінації: „*непрості* – земляні боги. люди, які за допомогою вроджених або набутих знань можуть приносити користь або шкодити комусь” [85]. Таке тлумачення значення вказаної назви, по суті, збігається з поданим в етнолінгвістичному словнику „Гуцульська міфологія”: „У гуцульських говірках на позначення поняття ‘людина, яка вирізняється з-посеред інших своїми знаннями та вміннями, унаслідок чого може заподіювати шкоду чи приносити користь людям’ уживаються назви: *непростий, земляний бог, мудрий, розумний*” [15, 131-132]. У тексті аналізованого роману, хоч і рідко, уживається й синонімічна номінація *земляні боги*: *Франц не мав що говорити і розказував Себастянові про непростих – як десь хто народжується, то сідають якраз під тими вікнами і придумують його байку, як земляні боги* [79]. „Назва *непростий*, – зазначає Н. Хобзей, – має прозору етимологію і мотивацію; примівники, знахарі, віщуни своїми знаннями та вміннями вирізнялися з-поміж оточення, а отже, були людьми „непростими”” [15, 133].

Оскільки *Непрості* є одним із образів роману, міфонім *Непрості* у тексті – одна з ключових і найчастотніших діалектних лексем (уживається понад 50 разів). З твору ми довідуємось про спосіб життя *Непростих*, їх уміння, риси: *Другою Анною Непрості зацікавилися власне тому, що вона так уміла розуміти тварин, що могла ставати такою, як вони, і жити з тим чи іншим звіром, не викликаючи в нього неспокійного відчуття іношті* [24]; *Непрості* ледве врятували її, наваривши в молоці маку [39]; *непрості* панують світом. *непрості* приходять, як хтось народжується, і придумують йому життя. оповідають

сюжет. оповідь стає причиною, життя – наслідком оповіді. і причиною нової оповіді, яку можна послухати і переповісти. життя нема без оповіді. бо оповідь є життям [87].

Погоджуємось із думкою Н. Ткачик, що „автор... семантично „відриває” від автентичних фольклорних джерел образ Непростих, зберігаючи тільки зовнішню оболонку та загальну характеристику: Непрості вміють замовляти, передбачати долю, лікувати. Тарас Прохасько більше акцентує на такій рисі земляних богів, як „перекомбінування баїв”” [12, 165]. Непростих багато в гуцульській міфології, „але найголовніший – **байльник, примівник**. найсильніше діє примова, говорення, **бай**. **бай** – це не слово. **бай** – багато впорядкованих слів. **бай** – вже історія. на різні причини є інший **бай**. **баї** є сюжетами. **баянь** – оповідь, оповідання історії, сюжету” [86]; „серед непростих **байльник** на першому місці. його вроджені знання-риси – як оповідати (слух, артикуляція, голос, інтонація, ритм і темп) нанизують на себе набуті – що оповідати. їм потрібні чийсь оповіді – Анни, французького інженера, Беди, посла Стефаніка, генерала Тарнавського. то, що знають, вони оповідають комусь іншому. але кому. Францискові, Анні, Лоці. після того Франциск робить такі-то фільми, Анна будує такі-то будинки, які **баяють** щось ще комусь. і ці хтось мають що **перебаявати** далі” [86]. Як видно з цитат, найменування **байльник** („у гуцульських говірках уживається зі значенням ‘людина, яка лікує різними традиційними, немедичними засобами, переважно замовлянням’” [15, 33]) автор трактує по-своєму (‘оповідач історій’). Пор. ще: *На другому світі найзвичніше почувують себе не воїни і не лікарі, не будівничі і не садівники, а оповідачі історій, байльники* [137]. У такому ж семантичному ключі Т. Прохасько уживає в тексті й спільнокореневі діалектизми *бай, баянь, баяти*, навіть сам утворює похідне дієслово *перебаявати* зі значенням ‘переказувати, переповідати’. Зазначені споріднені гуцульські діалектні слова, на наш погляд, виконують ще й текстотвірну функцію.

Якщо порівнювати діалектну семантику аналізованих спільнокореневих гуцулізмів із їх художнім потрактуванням, то найближчим до авторського є

останнє зі значень діалектної лексеми *бай* '1) замовляння; 2) вода, над якою замовляють; 3) забава, вечірка; 4) бесіда, мова' (тут і далі значення гуцулізмів подаємо за коротким словником гуцульських говірок [4] без покликання). Оскільки автор відводить велику роль оповіді (баю) (*хто оповідає, той має все. оповідь, отже, не тільки найбільша дія, а й найбільша річ, найбільше число. найбільша риса й ознака. непрості мають найбільше, роблять найбільше, означають найбільше, бо оповідають* [86-87]), діалектизм *бай* достатньо часто вживається в тексті роману: *бай – невидиме лікарство. суть всякої форми. форма самої суті. то, що можна забрати на другий світ. то, що на другому світі потрібне. бо там самі голоси, вічність і захват. свою вічність своїм голосом свій бай про свій захват* [87]. Є навіть окремий розділ „*Май красний бай (наприклад)*” (у російському перекладі: *Имей красивый бай (например)* [9, 106]).

Н. Хобзей зазначає, що „назви з коренем *бай-* продовжують функціонувати в говірці, однак активність їхнього вживання значно нижча, ніж на початку ХХ століття, що пов'язано зі зменшенням кількості осіб, які займаються знахарюванням, ворожінням” [15, 33]. У зв'язку з цим вважаємо, що використання гуцулізмів на зразок *непрості, байльник* у художньому тексті (окрім виразного ідейно-тематичного та стилістичного навантаження) допоможе продовжити життя цих колоритних місцевих назв, що мають давню історію, у національній культурі.

Серед лексем на позначення своєрідних гуцульських міфічних істот як синонім до вже згаданої переосмисленої номінації *байльник* у тексті роману вжито назву *примівник*, яка в діалектному мовленні вживається зі значенням ‘знахар; чоловік, який лікує замовляннями’.

Хоча в романі „Непрості” Т. Прохасько відповідно до творчого задуму серед Непростих виділяє байльника й примівника, але згадує також інших непростих людей із надзвичайними здібностями. Із персонажів гуцульської міфології до Прохаськової прози примандрували *верхоблюд* ‘людина, яка володіє зачарованим грошем, інклюзом’ [15, 51], *відьма* ‘людина, яка, маючи надприродні здібності, може завдавати людям шкоди; жінка, яка за допомогою чарів забирає в корови

молоко' [15, 57–60], *віжлун* 'чоловік, який може передбачувати майбутнє' [15, 63], *віжлунка* 'жінка, яка може передбачувати майбутнє' [15, 63], *вовкун* 'вовкулак', *гадер* 'чоловік, який замовляє від укусу гадюки або має владу над ними', *гадерниця* 'жінка, яка замовляє від укусу гадюк або має владу над ними', *градівник* і *хмарник* 'людина, яка володіє даром відвертати грозові хмари'. Пор. в контексті: *ще є гадер, вовкун, градівник, хмарник, верхоблюд. ще є віжлун і віжлунка* [86]; *Франциск пішов до відьми, яка крапа молоко у корів, і попросив, щоб та забирала молоко в Анни* [38]; *Дві жінки – віжлунка і гадерниця – обмили Анну і загорнули її в кольорові ліжники* [17]; *Коли дім збудований, він стає мудрішим від усіх пророків і віжлунів – він завжди скаже, що тобі робити* [31].

Окрім простої назви *гадер*, у тексті вжито юкстапозит *непростий-гадер*: *Жити – це розв'язувати і зав'язувати вузли, руками і всім іншим, – вчив його [Франца – О. Ц.] колись непростий-гадер і дав цілу в'язанку шкірок вужів* [45].

Деякі назви міфічних істот стали базою для утворення похідних слів. Наприклад: *Себастьян згадав собі це у 1947 році, коли з відділом Чугайстра спинилися на ніч у хаті біля Гути* [112] (самобутню гуцульську назву *чугайстер* 'міф. лісовий чоловік' ужито як псевдо); *А ночами вів складну радіогру, імітуючи в ефірі діяльність кількох радіостанцій неіснуючої партизанської групи „Земледухи”* [95] (на основі двослівної номінації *земляні духи* виник онім *Земледухи*).

Переосмислення в романі зазнає й діалектизм *нанашка* ('1) хрещена мати; 2) старша жінка взагалі'), що внаслідок онімізації стає прізвиськом жінки, яка керує мафією: *Вдячна сетедська Нанашка передала Себастьянові цілий звіринець, зроблений із сиру* [114].

Гуцулізми використовує Т. Прохасько і для називання інших осіб: *березун* 'житель Березова', *збуй* 'розбійник, грабіжник' [2, 443], *газда* 'господар', *моцур* 'силач' (*Березун все згадав, встав і запрошував колись прийти у Березови* [106]; *...до бару часто вламувалися обвішані крісами і порохівницями збуї нового газди, які гасали горами, накидаючи свої звичаї* [122]; *...вайлуваті моцурі з грубезними кістками...* [114]).

Лексеми *фляяр* ‘той, хто грає на флярі’ (у діалекті – *фльоєрник*), *трембітар* ‘той, хто грає на трембіті’ (у гуцульських говірках – *трембітаник*, *трембітач*, *тримбіташ*) у художньому тексті подано в літературному мовному оформленні: *Музику вона чула лише у виконанні курортної капели і ще гуцульських фляярів, цимбалістів, гусярів, трембітарів* [29].

У тексті трапляються фрагменти, де подано цілий ряд діалектних назв осіб: *Ще Стефаник тішився, що – як Лагодинський пішов спочивати – вони почали всяко на себе виговорювати – бліндере, гідіку, лунавий, бахуре, хухнавий, лопітливий, гикливий, бокозийнику, гулавицю, друкарнику, фаріоне, лихуне, данцівнику, олейнику, зайдею, джусе, торбею, перевіднику, верхівцю, сусе, бойку, лемку, гуцуле – та й поснули* [60]. Їх значення нам вдалося з’ясувати переважно за словником гуцульських говірок, а в окремих випадках – за тлумачним словником: *бліндер*, напевно, те саме, що *блиндар* ‘жебрак, старець’ [2, 87], *лунавий* ‘короткозорий’, *бахур* ‘1) дитина, частіше хлопець; 2) пустун, бешкетник’, *хухнявий* ‘гугнявий’, *лопітливий* ‘надмірно балакучий’, *гикливий* ‘заїкуватий’, *бокозийник* ‘косоокий’ [2, 91], *гулавець* від *гулавий* ‘дурний, придуркуватий’, *друкарник*, можливо, від *друк* ‘лайл. ледар, гульвіса’, *фаріон* ‘заст. інтригант, брехун’, *лихун* ‘нероба’, *данцівник* ‘танцюрист’, *олейник* ‘заст. мандрівний торговець’, *зайдей* ‘чужак, приبلуда; нетутешній’; *джус* ‘чорт, нечистий’ [15, 94], *торбей* ‘зневажл. жебрак’, *перевідник* ‘той, хто що-небудь переводить, псує’ [2, 901], *верхівець* ‘вершник’ [2, 123].

Серед діалектних іменників, виявлених у романі „Непрості”, інші лексико-семантичні групи представлені меншим числом гуцулізмів.

Із назв посуду вживаються *бербениця* ‘дерев’яна посудина видовженої форми з двома днами для зберігання продуктів (перев. молока і бринзи)’, *берівочка* ‘невелика дерев’яна посудина для зберігання продуктів’, *пугарчик* ‘скляночка’, *фляшка* ‘пляшка’, *фляшечка* ‘пляшечка’ (*Звідти приносив свіжу бринзу, перекинувши, наче коромисло з відрами, бартку з прив’язаними бербеницями через плече* [59]; *Коник ніс тільки грушеву скриньку з фотоапаратом і яворову берівочку, наповнену ялівціркою, і ні разу не зайшов у воду напитися* [41];

...піднімав **пугарчик**, казав „дай, Боже”, дивлячись просто в очі, випивав... [48]; У численних **фляшках** на креденсі за шинквасом не було жодної краплі напоїв [72]; ...потім дав йому **фляшечку** арніки в спирті... [120]).

Трапляються окремі діалектні назви меблів та їх частин: *креденс* ‘кухонний буфет’, *ляда* ‘прилавок’, *шухляда* ‘шухляда’ (У численних **фляшках** на **креденсі** за шинквасом не було жодної краплі напоїв [72]; *Сліпий сперся руками на ляду* і замовив міцний чай з ваніллю, спиртом і кількома будь-якими червоними ягодами [113]; ...виймав з **шухляди** аркуш паперу, загострений олівець... [48]).

Гуцульські назви одягу представлені лише двома лексемами: *гачі* ‘тільки мн. штани (перев. з домотканого полотна або сукна)’, *черес* ‘широкий шкіряний пояс з кишеньками і пряжками, перев. оздоблений’: *Франц, вбраний у вишиту сорочку, черес і червоні гачі, склав руки на грудях, тримаючи хрест з двох олівців, зв’язаних пучком полонинських трав (так придумав Лоці)* [69]; ...він просто збирав насіння різних рослин, носив його у кишенях **череса** і підживлявся ним у голодні дні [115]. До речі, у російському перекладі часто вживаний діалектизм *черес* в окремих випадках замінено на літературний відповідник *пояс*.

Натомість більш уживаними є діалектизми на позначення інших предметів побуту: *капшук* ‘кисет для тютюну; гаманець з висушеного сечового міхура тварини’, *ліжник* ‘домоткане ворсисте вовняне покривало з візерунком’, *трунва* ‘домовина, труна’, *файка* ‘люлька’, *шмата* ‘ганчірка’ (*Франц запакував фільм у капшук і вийшов за місто, щоб спалити його* [57]; *Замість сідла – вузький довгий ліжник* [40]; *Лише взимку він загортався у ліжник, кидаючи його на голову як каптур* [49]; *Себастьян вирішив, що буде правильно покласти фотографію Францові у трунву*... [42]; *Засніжені Непрості курили файки*... [45]; *Час від часу Себастьян обтирав її спітніле тіло мокрою шматою*... [120]).

Серед гуцулізмів у романі вживаються також назви продуктів харчування і страв: *бриндза* ‘спеціально приготовлений для зберігання посолений сир, бринза’, *будз* ‘овечий сир зі свіжого молока у формі кулі; великий шматок (сиру)’, *жентиця* ‘перев. одн. сироватка’, *гусянка* ‘спеціально заквашене густе кип’ячене молоко’, *вурда* ‘сир гіршої якості з вторинної переробки молока’, *зупа*

‘суп’, їда ‘страва’, плячок ‘оладок’ (...мусили щодня куштувати всі сири і **бриндзи** на містечкових базарах [114]; ...просять молока, **женници**, **гусянки**, **вурди**, **будзу**... [98]; Анна... подавала гарячу цибулеву **зуну** відразу після коньяку [101]; ...він вчить її робити **їди** [100]; Анна спала, а Себастьян тер картоплю і смажив **пляцки**, щоби взяти у втечу щось доречне [85]).

Назви рослин, їх плодів і сортів, а також найменування риб, тварин є нечисленними серед виявлених в аналізованому художньому тексті гуцулізмів: **афини** ‘перев. мн., бот. (*Vaccinium myrtillus*) чорниці’, **гогодзи** ‘тільки мн., бот. (*Vaccinium vitidaea*) брусниця’, **яблука-паперівки**, **фасоля** ‘квасоля’, **фасолина** ‘квасолина’; **кітка** ‘кішка’, **пструг** ‘форель’ (Через обмаль літнього часу у цій високогірній тундрі вони достигли одночасно – **суниця**, **афини**, **малини**, **ожини** і **гогодзи** [27]; ...кілька кошків з яблуками-**паперівками**... [114]; Несподівано для себе Анна почала рисувати **фасолини** [30]; ...Анна на кілька хвилин перетворювалася на **кітку** чи лемура [24]; ...печеної кукурудзи з пастою із **пстругів**... [116]).

Найбільше карпатський колорит передають діалектизми, що є назвами географічних об’єктів: **буркут** ‘природне джерело’, **бутина** ‘лісова ділянка, яка призначена на зруб’, **горгани** ‘кам’яний виступ’ (пояснення автора), **млака** ‘трясовина, заболочена місцевість’, **полонина** ‘високогірне пасовище’ (Через якийсь час прокинувся і знову запхав руки до **буркута**, але води не відчував [121]; Себастьян затримався у **бутині** трохи довше... [106]; Оскільки дерева було обмаль, більшість будинків будували з сірих плит кам’яних виступів, які в деяких місцях називаються **горганами** [33]; ...слідкувати за зміною сили **млаки** за відкритим вікном... [101]; ...приходять у пастуші стаї на **полонинах**... [98]).

Текст роману засвідчує й те, що автор охоче вживає гуцульські назви споруд і їх частин: **галерія** ‘галерея (перев. відкрита зі зовнішнього боку, вкрита дахом), піддашся вздовж житлового будинку’, **лазничка** ‘приміщення для сушіння льону, конопель’, **гражда** ‘спеціальний тип огорожі на Гуцульщині; гуцульська садиба’, **вориння** ‘огорожа з ворин’, **заворітниця** ‘жердина, якою закривають ворота, прохід у плоті’, **тар** ‘паз, видовбаний рівчик’, **гужва** ‘кільце, скручене з гілля,

яким скріплюють кілки в огорожі’, *копиці* ‘невеликий стіжок сіна’, *оборіг* ‘повітка на чотирьох стовпах для сіна, збіжжя, соломи’, *стая* ‘постійне або тимчасове житло на полонині, де живуть пастухи влітку і переробляють молочні продукти’, *шубер* ‘засувка для перекриття димоходу’ (*Картини-коханки він на якийсь час брав додому і жив у їхній присутності, переносячи з собою зі спальні до кухні, з кухні в кабінет, з кабінету на галерію, з галерії до лазнички* [50]; *Початковими умовами краси житла Анна вважала простір, світло, протяги, переходи між подільністю простору. Тому спроектувала кілька будинків як гуцульські хати-г्राжди. Окремі кімнати і приміщення помешкання виходили безпосередньо на квадратне подвір’я, замкнуте зі всіх боків власне цими кімнатами* [32]; *А потому звідусіль злетілися хмари білих маленьких сов і повсідалися довкола того дерева концентричними колами на землі, **копицях** сіна, кущах шипшини, криниці й **оборозі*** [44]; *Комини теж трималося позакриваними **шубрами*** [84]).

Захоплення писанкарством гуцулів вилилося в цілому ряді назв видів орнаменту, які можуть бути на писанках: *Усе це були ті елементарні символи, які Францові вдалося познаходити у орнаментах писанок з усіх кутів Карпат. <...> Впізнавалися **драбини, клинчики...**, **штерна, ...фасулька, ружжі, півружі, ...цвітулька, ...кочиці, ...бечкова, ...барабулька, ...пструги, ...рискалики, ...попружечки, ретізки, бесаги, ...пацьорочки, берівочки, ...ільчата, дзьобенкова, ...чиновата, ...стріпата, ...чичкова, глукова, лумерова, буклажок...*** [46].

Інші лексико-семантичні групи гуцульських діалектизмів представлені в тексті окремими лексемами: *бартка* ‘топірець (металевий або дерев’яний) з довгою ручкою, прикрашений орнаментом’, *кріс* ‘рушниця’, *дримба* ‘щипковий музичний інструмент’, *ровер* ‘велосипед’, *болість* ‘хвороба’, *ватра* ‘вогнище’, *кавальчик* ‘зменш. до кавалок ‘кусень, шматок будь-чого’’, *керунок* ‘напрямок’, *ланц* ‘ланцюг’, *мана* ‘географічна карта’, *шпацер* ‘прогулянка’ (*Часом брав у обидві руки по **бартиці** і так біг аж на Менчіл* [59]; *Штефан швиденько намастив кров’ю зі стіни цілого **кріса*** [61]; *Сама грала лише на **дримбі*** [29];

Потому – так, ніби їдеш на **ровері** чи коні... [107]; У Африці молодий Себастьян мало не помер від тієї ж **болісті** [119]; На кожній вулиці міста горіли **ватри**, в яких палили листя і гілля, яке повилазило з-під снігу [70]; Він обмурував невеличкий **кавальчик** землі, засіяв його добірною дрібною однорідною травою [13]; Восени 1951 року було би не дивно рушити на захід – тоді навіть схід почав повільно переміщатися у тому **керунку** [5]; Дуже швидко лечу просто на **ланц** [54]; І обов'язково виймав **ману** тієї місцевості і просив розмалювати словами все позначене [107]; Франциск уявляв собі, що колись такий шлях перетворить всю дорогу від Шешулу до Петроса на вигідний **шпацер** [45]).

Як засвідчив аналіз, серед гуцулізмів переважають іменники. Набагато рідше уживаються прикметники: *агрестовий* ‘агрусовий’, *веретяний* ‘зробл. із верети’, *колійовий* ‘залізничний’, *сохранний* ‘обережний’, *фамільний* ‘родовий, родинний’, *шкляний* ‘скляний’ (...*агрестове* вино...[75]; *Аж тоді Анна заліпила порізи розмальованими веретяними латками* [73]; *Три* [мости – О. Ц.] *сполучені між собою, але не з'єднані з твердю арки – набагато вищі від колійових мостів у Ворохті і Делятині – нависали над містом по діагоналі, починаючись і обриваючись у чистому небі* [45]; *Коник-гуцулик досить старий – кращого тоді не залишилося після державної бранки коней до Боснії – але дуже **сохранний*** [40]; *Знаєш, які ваші **фамільні** фрази – є і є, треба і треба, безвідповідальна послідовність щільна, я так тебе дуже люблю...* [13]; *Стелею галереї служив **шкляний** резервуар з дощівкою* [50]). Місцевий колорит створюють і діалектні форми присвійно-відносних прикметників: *вони* [риси – О. Ц.] *усекі – **корові, кінцькі, коточі, песії, курічі, гусії, жабії, рибії, мишині*** [86].

Так само нечасто трапляються діалектні дієслова та їх форми: *пропльонтатися* ‘проплентатися’, *звурджений* ‘скипілій’, *лапаючи* ‘ловлячи’, *натямити* ‘надумати’, *шпацеруючи* ‘прогулюючись’, *дримбати* ‘грати на дримбі’, *ливкнути* ‘хлюпнути’ (...*пропльонтався з ними аж до ранку...* [75]; *Його захвали у бочку з медом і поїли козячим молоком, **звурдженням** у перегрітому вині* [11]; *Можна було вертатися, **лапаючи** сніжинки пересохлим ротом* [58]; *А що не годні надумати кожну інакшу [байку – О. Ц.], то **натямили** собі зробити*

війну [79]; Вони говорили, *шпацеруючи* Ялівцем один пішки, а другий -- плавом у каналах [75]; Тоді, коли до бару зайшов сліпий з дитиною, вона не курила, лиш грала з растаманами в слова і *дримбала* регі [112]; ...в кожную порцію *ливкнути* велику ложку горілки і їсти... [133]).

І вже дуже рідко засвідчено прислівники: *банно* ‘сумно’, *зимно* ‘холодно’ (як *банно* анно ой як *банно* [91]; Себастьян сказав Францові – а що мають робити піаністи, коли стає *зимно* [7]), займенники (*усекі* [86]), службові слова (*заки* ‘спол. поки’: Він повів Анну вузькою дорогою між двома горами, чекаючи, *заки* протяг видує вітер [120]). Частку *йо* ‘так’ у тексті вжито не в прямому значенні, а в складі лексикалізованої сполуки – власної назви: *На той час бар „Шо йо то йо” у Ялівці став наймоднішим повоєнним закладом...* [88].

Гуцулізми, виявлені в тексті, є переважно лексичними діалектизмами. Фонетичні діалектні риси, як уже можна було спостерегти із прикладів, виявляють лише окремі слова, напр.: *фляшка*, *пропльонтатися*, *усекі*, *шкло*, *Штефан*. Зазвичай діалектизми автор подає в літературному мовному оформленні, напр.: *креденс* (діал. *креденц*), *галерія* (діал. *галерія*), *вориння* (діал. *воринє*), *фляшка* (діал. *флєшка*).

Мовностилістичний аналіз діалектної лексики, виявленої в мові роману „Непрості” Тараса Прохаська, дозволяє нам зробити такі висновки.

1. Діалектна лексика, засвідчена в романі, репрезентує гуцульський говір. Діалектизми є лише окремими лексичними вкрапленнями в художньому мовленні Т. Прохаська, яке загалом є літературним.

2. Діалектизми автор уживає в художньому тексті свідомо. Відчувається замишування письменника гуцульською говіркою, а також звичаями і творчістю цієї оригінальної етнічної групи. Значення багатьох гуцулізмів можна зрозуміти з контексту, тому що митець пояснює найважливіші з його погляду діалектні слова або подає поряд синонімічний літературний відповідник.

3. Гуцулізми, вплетені в художню канву твору, – це здебільшого лексичні діалектизми. Фонетичні діалектні риси відображено меншою мірою. Деякі

діалектизми фонетично повністю або частково освоєні літературною мовою, що покращує їх сприймання та сприяє входженню в літературну мову.

4. Серед діалектизмів переважають апелятиви-іменники різних лексико-семантичних груп: найменування людей, міфічних істот, тварин, риб, страв, посуду, одягу, географічні назви та ін. Прикметники, дієслова, прислівники, займенники, службові слова серед виявлених у тексті гуцулізмів є не такими численними.

5. Своєрідний гуцульський ономастикон репрезентують здебільшого топоніми (переважно ороніми, рідше ойконіми, гідроніми) та міфоніми. Міфонім *Непрості*, винесений у заголовок і найбільш уживаний у творі, зразу ж занурює читача у світ гуцульської міфології і виступає ключовим словом у художньому тексті. Навколо нього групуються як синонімічні назви на позначення міфічних істот (напр.: *баїльник*, *віжлун*, *гадер*), так і діалектизми інших лексико-семантичних груп.

6. Особливістю використання діалектної лексики в романі „Непрості” є, по-перше, часткове переосмислення відомих діалектних назв міфічних істот (*Непрості*, *баїльник*, *примівник*) відповідно до ідейно-тематичного задуму автора. По-друге, на базі деяких діалектних назв письменник утворює нові найменування: *Чугайстер* (псевдо), *Земледухи* (назва партизанської групи), *Нанашка* (прізвисько), „*Шо йо то йо*” (назва бару).

7. Уживання в тексті роману гуцулізмів, які володіють відчутним стилістичним потенціалом, обумовлене, з одного боку, ідейно-тематичним спрямуванням твору, а з іншого – покликане відтворити культурний і територіальний колорит гуцульських Карпат, створити „відчуття присутності”. Виразно простежуються образо- й текстотвірні, а також пізнавальна функції аналізованих діалектизмів. Вважаємо, що використання гуцулізмів на зразок *непрості*, *баїльник* у художньому мовленні допоможе продовжити життя цих колоритних місцевих назв, що мають давню історію, у національній культурі.

Роман Тараса Прохаська „Непрості” засвідчив глибоке закорінення автора в гуцульській говірці, майстерне використання її змістово-стилістичних

можливостей у художньому тексті. Насамкінець не можемо не погодитись із думкою російського критика в тому, що „саме у творчості цього письменника ми бачимо, яким потужним життям наповнена й сьогоднішня українська мова” [14], невичерпним джерелом збагачення якої виступають її територіальні діалекти.

1. Бондар-Терещенко І. Проста метаісторія „Непростих”. Про „белетризацію минулого” в романі Т. Прохаська / Ігор Бондар-Терещенко // Слово і час. – 2003. – № 6. – С. 58–60.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / [уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел]. – К.; Ірпінь : ВТФ „Перун”, 2005. – 1728 с.
3. Від чуття при сутності „Непростих” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://notimecommunity.hiblogger.net/1539.html>
4. Гуцульські говірки. Короткий словник / [відп. ред. Я. Закревська]. – Львів: Відродження, 1997. – 232 с.
5. Ґрещук В. Особливості використання гуцульського говору в українській художній мові ХІХ – І пол. ХХ ст. / Валентина Ґрещук // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. – Вип. ХХV-ХХVІ. – Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – С. 158–164.
6. Десятерик Д. Інтерв'ю с Тарасом Прохасько о городе, котрого нет на карте plus [Електронний ресурс] / Дмитрий Десятерик. – Режим доступу: <http://artwalkers-ru.livejournal.com/372867.html>
7. Мирошкин А. Слоеный пирог по-гуцульски [Електронний ресурс] / Андрей Мирошкин. – Режим доступу: http://exlibris.ng.ru/lit/2009-08-27/5_pirog.html
8. Пена Л. Гуцульські діалектні риси в поезії Марії Матіос / Любов Пена // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. – Вип. ХХV-ХХVІ. – Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – С. 77–81.
9. Прохасько Т. НепрОстые: роман и повести; [пер. с укр.] / Тарас Прохасько. – М. : ООО „Ад Маргинем Пресс”, 2009. – 336 с.
10. Прохасько Т. НепрОсті / Тарас Прохасько. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2002. – 140 с.
11. Солодченко І. Тарас Прохасько: ліричний ботан. Рецензія [Електронний ресурс] / Ірина Солодченко. – Режим доступу: <http://sumno.com/literature-review/retsenziya-na-tvorchist-tarasa-prohaska/>
12. Ткачик Н. М. Міфопоетична топіка української прози кінця ХХ – початку ХХІ ст.: дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Ткачик Наталія Михайлівна. – Івано-Франківськ, 2011. – 211 с.

13. Туз Г. „Лучшее доказательство существования Бога”. Тарас Прохасько. Непростые [Електронний ресурс] / Туз Галина. – Режим доступу: http://lit.lib.ru/t/tuz_g_g/text_0560.shtml
14. Фанайлова Е. „Непростые” истории [Електронний ресурс] / Елена Фанайлова. – Режим доступу: <http://www.svobodanews.ru/content/article/2211576.html>
15. Хобзей Н. Гуцульська міфологія : етнолінгвістичний словник / Наталя Хобзей; [відп. ед.. П. Гриценко]. – Львів, 2002. – 216 с.
16. Черемська О. Діалектні засоби в мовній картині світі в малій прозі Г. Хоткевича (на матеріалі оповідання „Потомок Довбуша”) / Ольга Черемська, Валентина Жовтобрюх // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. – Вип. XXV-XXVI. – Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – С. 169–173.

Oksana Tsyperdiuk

***HUTSUL DIALECTISMS IN THE LANGUAGE OF THE NOVEL “NEPROSTI”
BY TARAS PROKHASKO***

The article deals with the reflection of the traits of the Hutsul dialect in the novel “Neprosti” by Taras Prochasko, analysis of the semantics of dialectal appellatives, examined peculiar Hutsul onomastikon, identified factors that determine the use of dialect in the text of the work.

Key words: *dialectisms, hutsulizmy, Taras Prokhasko.*

В статті досліджуються особливості використання гуцульського діалекта в романі Тараса Прохасько „Непростые”, аналізується семантика діалектних апеллятивів, розглядається своєобразний гуцульський ономастикон, визначено фактори, які передопределяють використання діалектизмів в тексті твору.

Ключевые слова: *діалектизми, гуцулізми, Тарас Прохасько.*

Опубл.: *Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Філологія. – Вип. XXXII-XXXIII. – Івано-Франківськ : Видавництво Прикарпатського національного університету, 2012. – С. 242-250.*